

SALİH KESGİN
“HZ MUHAMMED (S) VE ÖTEKİ: SÜRGÜN HADİSLERİ
BAĞLAMINDA BİR İNCELEME”
(İstanbul: İnsan Yayınları, 2016)

Osman Aydın

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Res. Asst., Hitit University, Divinity Faculty, Department of Basic Islamic Sciences
Çorum, Turkey
hititosmanaydin@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0413-1799

Küreselleşen Dünya’da farklı milletlerin bir arada yaşama kültürü kazandığı gerçeğinden hareketle, farklı inanç gruplarının da hayatı beraber sürdürmelerinin tabiiliği ve kaçınılmazlığı gözler önündedir. Bu çalışma, Müslüman bireylerin ya da devletlerin, kendi inançları dışındaki kimselere karşı tavrının nasıl olması gerektiğine ilişkin rivayet temelli bir yaklaşım sunmaktadır.

Eser, amaç ve metoda ilişkin bilgilerin yer aldığı bir giriş ile dört bölümden oluşmaktadır. Kesgin’in ifadesiyle çalışmanın amacı, “Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerin Arap Yarımadası’ndan çıkarılmasına dair hadis rivayetleri üzerinde durarak, Hz Peygamber’in öteki ile ilişkilerine nispetle rivayetleri anlamak”tır. (s.17) Kitapta takip edilen metodu, “bir grup rivayetin anlaşılması ve tenkidi” şeklinde özetleyen yazar, tenkidin ilk aşaması olan anlama faaliyetinin hakkıyla gerçekleştirilmesi ve rivayetlerin doğru yorumlanması açısından ön bilgiler vereceğini, (s. 17) akabinde söz konusu bu

rivayetlerin sıhhatini tetkîke açacağını (s. 18) belirtir. Aynı şekilde, çalışmanın devam eden kısımlarında, meselenin sahabe dönemindeki izdüşümünün ne olduğu üzerinde durulacağını hatırlatır. (s. 18) Kaynak seçimi itibariyle, *Kütüb-i Tis'a*'nın yanı sıra Abdurrezzak ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*leri, Darekutnî ve Beyhakî'nin *Sünen*'leri ile temel tarih kaynaklarını kullandığını yine giriş kısmında açıklar. (s. 19)

Eserin Birinci Bölümü, "Arap Yarımadası'ndaki İnanç Grupları" ismini taşımaktadır ve dört ana başlıktan müteşekkildir. İlk başlık altında İslam öncesi Arap Yarımadası'nda var olan Putperestler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve Hanifler hakkında bilgi verilmiştir. Arabistan'a ilk defa putperestlik inancını getiren Amr b. Luhay ile boy gösteren bu dini oluşum, takip eden süreçte üçyüztatmıştan fazla putun Kabe'ye yerleştirilmesine kadar uzanmıştır. (s. 24-25) Öyle ki zamanla Arap Yarımadası'nda; Mekke'den alınan ya da bu yol üzerinde temin edilen taşlar yahut cinler dahi ilah kabul edilir hale gelmiştir. (s.26). Putlardan genellikle dünyalık şeyler talep eden putperestlerde ahiret inancı bulunmamaktadır. (s. 27) Hatta dünyalık istekleri gerçekleşmediği zamanlarda taptığı putlara hakaret edilmekten de geri durulmamıştır. (s.28)

Yazarın ifadesine göre İslam öncesi Yahudiler, birbirlerine çok sıkı bağlı ve Arabistan'ın her yerine yayılmış durumdadırlar. Bunların çoğunluğu köken itibariyle Yahudi iken, az bir kısmı ise Yahudileşmiş Araplardan meydana gelmektedir ve "İslam'dan önce Araplar arasında Yahudiliğin fazla itibar görmediği" çalışmada belirtilmektedir. (s. 28-32) Hıristiyanlık ise Yahudiliğe nispetle Arabistan'ın Kuzey ve güney bölgelerinde misyonerlik faaliyetlerinin de tesiriyle daha fazla yayılmıştır. (s. 32-34). Mecusilik'in de İran ile ilişki içinde bulunan birkaç bölge dışında Arabistan'da İslam öncesi rağbet görmediği ilgili kısımda zikredilmiştir. (s. 34-36) Hakkında İslamî kaynaklar dışında bilginin bulunmadığı Haniflik ise eser sahibinin beyanı muvacehesinde; tevhit inancına sahip, sünnet olan ve Kabe'yi tavaf eden kimseler için kullanılmıştır. Haklarında çok az bilgi bulunan Hanif'lerin toplu ibadetlerinin olmadığı, zâhid kimseler olarak tanındıkları ve genel olarak kültürlü fertler şeklinde tavsif edildikleri belirtilmektedir. (s. 36-39)

Arabistan'daki dini yapılara değinilen ilk başlığı takiben daha hususi manada Mekke'deki inanç gruplarına yer verilmiştir. Bölgenin fiziki yapısına işaret edildikten sonra şehir içerisindeki inanç grupları hakkında bilgiler sunulmuştur. Genel olarak ticaretle uğraşan Mekkeliler arasında çok az sayıda Hristiyan varken hemen hemen hiç Yahudi bulunmamaktadır.

(s. 39-45) Medineliler arasında ise Evs ve Hazrec'in başını çektiği putperestlerin yanında onları birçok konuda etkileyen Yahudiler de mevcuttu. Hıristiyanlık ise yok denecek kadar azdı.(s.45-51)

Yazara göre, meseleye taalluk eden rivayetlerin doğru anlaşılabilmesi için yukarda söz edilen, İslam öncesi Arap Yarımadası'ndaki sosyal ve demografik yapının bilinmesi son derece kıymetlidir. (s. 51-52)

İkinci bölümün başlığı, "Hz Peygamber'in Çeşitli İnanç Grupları İle İlişkisi" şeklindedir ve Hz Peygamber'in Mekke-Medine dönemini ele alan iki temel mevzudan müteşekkildir. Bu meyanda Mekke döneminde daha dar çerçevede gerçekleşmekle birlikte Hristiyan ve Yahudilerle ilişkilerin varlığı dile getirilmiştir. Yazar tarafından, "bireysel davet dönemi" olarak nitelenen İslam'ın ilk üç senesinin ardından, "kitlesel davet dönemi" ile birlikte baskı ve zulümlerin de arttığı görülmektedir. Bu baskılar da, ilk olarak Habeşistan'a devam eden süreçte ise Medine'ye hicreti doğurmuştur.(s. 56-65)

Medine dönemine gelindiğinde ise, muhacir ensâr kardeşliğinin yanı sıra Medine vesikası ile Müslümanlar ile diğer din mensupları arasında birlik sağlanarak müşriklerden gelecek tehlike bertaraf edilmek istenmiştir. (s.66-67). Gerçekten de Mekkeli müşrikler dışında diğer din mensuplarıyla son derece düzenli ilişkiler geliştirilmiştir. Medine'de birlik sağlandıktan sonra ise düzeni bozma gayretinde olan Mekke'li müşrikler üzerine yazarın ifadesiyle, "dini bir gereklilik olarak değil de güvenlik amaçlı" bir yöneliş gerçekleşmiştir. (s. 69) Müslümanların diğer dini gruplarla olan ilişkilerinde dönüm noktası ise Bedir Savaşı'dır. Bu savaştan sonra gerek Kur'an ayetlerindeki üslup gerekse Hz Peygamber'in uygulamaları Yahudiler üzerinde sertleşmiştir.(70-71) Devam eden süreçte Hz Peygamber'e hakaret etmeleri ve bir Müslüman kadına sataşmaları neticesinde bir sahabenin şehit edilmesi ile birlikte anlaşma bozulmuş ve Beni Kaynuka Yahudileri muhasara altına alınmıştır. Kesgin, Hz Peygamber'in bu süreçte tavrının sırayla sabır, inanca saygı, suçun ferdiliğine dikkat çekme şeklinde olduğunu belirtir. Ancak tehdit umuma yönelince tutum değişmiştir.(s. 72-73)

Uhud Savaşı'ndan sonra Nadr Yahudileri Hz Peygamber'i öldürmek istemiş ve teslim olmamalarını takip eden süreçte muhasara altına alınıp göç ettirilmiştir. (73-75) Birkaç sene sonra Hendek Savaşı'nda Müslümanlarla anlaşmalarına rağmen müşriklerle iş tutan Kureyza Yahudileri de, "ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır."(s.77).

Tıpkı ilk bölümde olduğu gibi ikinci bölümü de bir değerlendirme ile kapatan Kesgin'e göre, "metni doğru anlayabilmek onun olduğu ortamı anlamaktan" geçmektedir. Bu bağlamda Hz Peygamber'in Yahudilere karşı uygulamalarının hiçbiri "önyargı" ya da ön çözüm içermemektedir. Bu fiillerin tamamı onların kendi yaptıklarının neticesinde alınmış kararlardır. (s.81)

Çalışmanın üçüncü bölümü, "Yahudi, Hıristiyan ya da Müşriklerin Arap Yarımadası'ndan Çıkartılması Gerektiğini Belirten Rivayetler" olarak isimlendirmiştir. Yazar öncelikle bahse konu rivayetlerin geçtiği kaynakları kronolojik olarak vermiş daha sonra sahabe râvîlerini zikretmiştir. (s.85-86). Toplamda dokuz rivayet üzerinden bir tetkikte bulunan Kesgin'in değerlendirmelerine göre ilgili hadislerin; beşi *sahih*, ikisi *hasen* ve biri de *zayıf*tır. Bir rivâyet ise kendi zayıf olmakla birlikte birçok *sahih* âdîdla desteklenmek suretiyle sıhhat kazanmıştır. (s.86-106) Müellife göre, her ne kadar rivayetin sıhhat bakımından farklı versiyonları olsa da Hz Peygamber'e aidiyetinde bir problem bulunmamaktadır. Ancak bu durum metin olarak analiz edilmesine engel teşkil etmez (s. 107)

Çalışmanın son bölümü, "Farklı İnanç Gruplarının Arap Yarımadası'ndan Sürgünü ile İlgili Rivayetlerin Metin Tahlili" adını taşır. Bu bölümde adı geçen rivayetler öncelikle metin olarak analiz edilmiş daha sonra ise Hz Peygamber'den sonra uygulama eksenli olarak incelenmiştir.

Sahabî râvîler, "her birinin gayr-i müslim olmaları ortak paydasını merkeze alarak" tariklerin bir kısmında sürgün edilecekleri; Yahudiler, bir kısmında Necranlılar bazen de müşrikler olarak nakletmişlerdir.(s.113) Bu durumun bize sunduğu ise farklı inanç gruplarının İslam coğrafyasından çıkarılması şeklinde bir vurgunun varlığıdır. (s.114)

Tarihsel süreç içerisinde de rivayetin metinsel anlamda bazı farklılıklar taşıdığını belirten Kesgin onbir kaynak üzerinde kronolojik olarak yaptığı şemalarla meseleye değinmiştir. Buna göre, rivayetin ilk tariklerinde Yahudi ve Hıristiyan şeklindeki beyan zamanla bazı kaynaklarda sadece Yahudiler keza bazen de müşrikler olarak nakledilmiştir. (s.116-118) Ancak yazara göre, "metinler dikkate değer herhangi bir başkalaşım geçirmemiştir." (s.120) Bu kısmın sonunda Arap Yarımadası kavramından ne anlaşılması gerektiği hususuna değinen Kesgin, sonradan yapılan tanım ve sınırlamaların Hz Peygamber'in kastettiği anlamı taşıyıp taşımadığının iyi irdelenmesi gerektiğini ifade eder. (s.123)

Bu kısmın değerlendirmesi sadedinde altı maddeye yer veren Kesgin, devamında akla gelebilecek bir soruyu dile getirir. Buna göre, bir taraftan Ehl-i Kitap'a karşı son derece yapıcı davranan bir peygamber portresinin yanında onları sürgün etmeye yönlendiren bir kimsenin varlığı ortadadır. Yazara göre bunun çözümlenmesi için uygulamadaki karşılığının gözler önüne serilmesi gerekir. (s.123-126)

Bu açıdan, söz konusu rivayetlerin Hz Peygamber'in vefatından hemen evvel vârid olması kendisinin böylesi bir uygulamada bulunmadığını gösterir. Zira onun diğer dini inanç gruplarına karşı tavrının belirleyicisi yine söz konusu inanç gruplarının tavırlarıdır. İslam'a aksi tavır takınıncaya kadar kendileriyle gayet iyi ilişkiler kurmuş olan Hz Peygamber onlardan aksi tutum gelmedikçe tavrını değiştirmemiştir. (s.126-129) Zaten rivayetlerde yer alan sürgün ifadesinden kasıt, "Müslümanların yaşadığı bütün coğrafyadan tamamen çıkartılmaları ve ayrı bölgelere gönderilmeleri değil, İslam'ın doğduğu ve manevi merkezi olarak kabul edilen bölgenin emniyet ve huzurunun sağlanmasıdır." (s.129) Hz Ebubekir döneminde de sürgün emir olarak algılanmamış ve ilişkiler karşılıklı olarak uyumlu devam ettiği sürece, "ortak yaşamın sürdüğü" görülmüştür. (s.131) Hz Ömer devrinde Yahudi ve Hristiyanlara uygulanan tehcir ise söz konusu rivayetleri emir telakki etmekten kaynaklı değildir. Zira öyle olsa hilafetinin hemen başında Hz Ömer bu işe girişirdi.(s.136) Kendisi, "Hayber çevresindeki Yahudileri ve Necranlı Hristiyanları, onların özel durumlarını dikkate alarak ikamet ettikleri bölgelerden uzaklaştırmıştır." (s.136-137) Yani bu uygulamaların tamamı onların yaptıkları anlaşmaları bozmaları ve Müslümanlar arkasından plan çevirmeleri sebebiyledir.

Sonuç olarak, Hz Peygamber'in farklı inanç gruplarına genel yaklaşımı müsahama iken, "karşılaştığı olumsuz tutumlar neticesinde karşılık vermek zorunda kaldığında ise Müslümanların onurlarını çiğnetmeyerek gereken mukabelede bulunmuştur" ve bu durum onun, "müsamaha ilkesine hâlel getirmemektedir." (s.141). Yazara göre incelemeye konu olan bu rivayetlerle alakalı nihai olarak söylenecek söz, "farklı inançlardaki insanların ihanetiyle karşılaşan Hz Peygamber'in, ümmetini birlik ve uyanık olamaya teşviki ile İslam'ın doğduğu toprakların emniyet ve huzurunu sağlamak adına gerekli önlemleri alma yönünde bir tavsiyesi" olarak düşünülmelidir. (s. 142)